

Mötesanteckning

Datum 2025-09-30

Författare Annika Carlsson

Samlingsforum samtal – om nitratnegativ i samlingar

Mötesdatum: 2025-09-03

Mötestid: 15.00-16.30

Mötesplats: Teams

Många kulturarvsinstitutioner förvaltar fotosamlingar som innehåller nitratnegativ. Det är ett material som är både tekniskt och säkerhetsmässigt utmanande att hantera. Materialet kan vara mycket brandfarligt och kan brytas ned över tid, vilket innebär att information riskerar att gå förlorad.

På detta Samlingsforum samtal delade Fiffi Myrström och Susanne Olsson från Värmlands museum med sig av sina erfarenheter kring denna problematik. Med på samtalet fanns även Jörgen Viman från Svenska Filminstitutet som delade med sig av sina erfarenheter av nitratfilm och rörlig bild.

Värmlands museum – hantering av fotosamling och nitratnegativ

Värmlands museum är ett länsmuseum med varierade samlingar. Fotosamlingen består av bilder som skildrar Värmland, samt verk av fotografer verksamma i länet, främst från 1800- och 1900-talen. Samlingen inkluderar även fotografier från museets egen verksamhet. I samlingen finns mellan 80 000 och 100 000 nitratnegativ.

När museets verksamhet flyttade till nya lokaler under 1990-talet, placerades nitratnegativen i särskilda utrymmen, eftersom nitratnegativ utgör en betydande risk. Vid nedbrytning avger de en stark, stickande lukt och salpetersyra som kan skada andra material. Dessutom är cellulosabaserade negativ extremt brandfarliga, med explosionsartad förbränning. Museet har inte möjlighet att kyl- eller frysförvara materialet för långtidsbevarande.

Museet planerar nu att flytta sina samlingar till nya lokaler. Inför detta genomförs en förstudie för att identifiera vad som ska flyttas och vilka behov som finns. Under förstudien har det uppdagats att samlingen innehåller fler nitratnegativ än vad som tidigare varit känt. Den ökade mängden negativ ledde till ett svårt men nödvändigt beslut: att digitalisera, gallra och destruera delar av samlingen. Detta går

egentligen emot museers principer om bevarande, men med begränsade resurser och ökade säkerhetskrav blev prioriteringar oundvikliga.

Museet har begränsad erfarenhet av transporter och hantering av brandfarligt material, vilket väckte flera frågor: Vilka regler gäller? Hur ska transporter hanteras och vem kan ta på sig att transportera nitratnegativ? Hur ska destruktionsen av nitratnegativ genomföras? En särskild utmaning är att vissa företag inte arbetar över länsgränserna.

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) kontaktades för att diskutera möjligheten till en bredare dialog kring dessa frågor. Denna dialog kan vara utvecklande och komma även andra museer till del. Många museer har liknande samlingar som de saknar resurser att hantera, och som samtidigt bryts ned i magasinerna.

Fotosamlingar som denna togs en gång emot mer som "bra att ha" än efter noggrant övervägda beslut. Idag skulle museet inte ha tagit emot detta material. Samlingen innehåller till exempel många dubletter med liknande motiv. Det som en gång verkade okomplicerat har nu blivit ett problem. Diskussionen belyser hur resurser används och hur tidigare beslut kan få oväntade konsekvenser. Politiska beslutsfattare är inte alltid medvetna om den komplexitet som samlingsförvaltningen innebär.

En eventuell flytt till nya magasin med högre säkerhet och klimatkontroll kan innebära ökade hyreskostnader för museet. Vad som kan göras och vilka prioriteringar som behövs, blir en resursfråga. Museet vill sätta dessa kostnader i relation till andra önskade insatser, som inköp av konst, katalogisering av samlingen eller aktiv samlingsförvaltning som skapar mervärde. Denna typ av diskussioner har hjälpt museets personal att känna sig trygga i beslutet att destruera de delar av samlingen som inte tillför mervärde. De vet att situationen skulle förvärras om samlingen behölls. Gallringsbeslutet har gjort det möjligt att arbeta mer målmedvetet. Personalen har blivit lugnare och kan ta itu med arbetsuppgifterna steg för steg. Vissa negativ är så skadade att motiven inte går att rädda. De motiv som ännu inte brutits ned kan räddas genom scanning eller reprofotografering. Arbetet liknar en evakuering där man börjar med att dokumentera det mest värdefulla och aktuella, och låter nästa steg vägledas av det som redan gjorts.

Det är viktigt att diskutera hur de begränsade resurserna som finns för samlingsförvaltningen ska prioriteras. Museet har påbörjat en dialog med kommunen, som är en av museets huvudmän, och har fått hjälp med frågor som kostnadsberäkningar och konsekvensanalys, något som kanske inte hade varit lika självklart utan flyttplanerna. Museet anser att vi behöver prata mer med varandra, även utanför samlingsenheterna, för att påverka vilken historia som bevaras och för att få de resurser som krävs. Det vore också värdefullt att samordna hantering, transporter och kontakter med myndigheter och företag, istället för att varje museum ska behöva göra allt på egen hand.

Svenska Filminstitutets arbete med rörlig film och nitratfilm

Svenska Filminstitutet har ett uppdrag att bevara och tillgängliggöra rörlig bild. De tar emot donationer av rörlig film, inklusive nitratfilm. Nitratfilm användes fram till början av 1950-talet. I dag har Filminstitutet cirka 230 000 filmer i sina samlingar, varav omkring 11 000 är på nitratbas. De har även bladfilm, där alla fotografier är filmrelaterade, men mängden nitratfilm i bladfilsformat är begränsad. Alla kulturarvsinstitutioner kan ställa en förfrågan om att få hyra magasinsplats för nitratfilm. Yta kan hyras ut till andra med förbehållet att avtalet kan sägas upp om Filminstitutet behöver platsen för sina egna samlingar.

Filminstitutet har magasin i sina lokaler på Gärdet i Stockholm, samt i Rotebro och Grängesberg. Enligt gällande regler får högst 5 kg nitratfilm förvaras på samma plats utan särskilt tillstånd. För större mängder krävs tillstånd från den lokala räddningstjänsten. (se referens till Sprängämnesinspektionens föreskrifter nedan)

I Grängesberg finns en särskild nitratfilmskasematt, en specialbyggd anläggning med 20 brandceller. Vid en brand är konstruktionen utformad så att en eventuell explosion riktas uppåt. Här förvaras cirka 30 ton nitratfilm. Temperaturen hålls vid ca +4 °C, eftersom det har varit svårt att få till en stabil kylning på grund av byggnadstekniska skäl. Det bildas kondens vid temperaturväxlingar. I övriga långtidsförvaringar håller Filminstitutet -6 °C. Studier visar att +4 °C är acceptabelt för nitratfilm, men minusgrader är att föredra. (se länk till RIT, nedan)

Filminstitutet digitaliserar både film och stillbilder. En långfilm motsvarar cirka 6–8 terabyte. Digitala filmer kopieras kontinuerligt mellan bandrobotar. Även stillbilder lagras i bandrobotar och i en molnbaserad lösning.

Filminstitutet är medlem i FIAF (International Federation of Film Archives) som arbetar med forskning och etiska riktlinjer för filmbevarande. Enligt FIAF:s etiska regler ska man sträva efter att återskapa verket utan att manipulera det. Färgläggning av svartvit film, som aldrig varit i färg, är exempelvis inte tillåtet. Målet är att skydda och bevara filmhistorien, inte förvränga den.

När nitratfilm bryts ned kan den till slut inte räddas. I det sista stadiet omvandlas filmen till ett brunt pulver. För att förhindra detta arbetar Filminstitutet aktivt med bra förvaringslösningar och genom att byta ut för täta emballage mot syrafria askar.

På 1970-talet kopierades filmer till andra medier för att säkra innehållet. Originalmaterialet destruerades genom förbränning i samarbete med brandkåren. Idag skulle man inte destruera originalmaterial. Numera försöker man rädda även skadad nitratfilm. Viss färginformation kan ibland ha bevarats i den skadade filmen och används i återskapande arbete. Vid hantering av smält nitratfilm används silikagel under en perforerad skiva för att dra ut fukt, vilket möjliggör scanning. Kamfer används också för att mjuka upp materialet och underlätta filmspolning.

Vid osäkerhet på filmens material görs tester. Ofta finns information på filmens kant, men den informationen kan vara inkopierad från ett tidigare material. Det kan också vara så att en filmrulle innehåller både film på nitratbas och på brandsäker acetatfilm. Ett litet prov av nitratfilm brinner upp på några sekunder. Vissa baser innehåller också små mängder nitrat. Filminstitutet väljer ibland att placera osäkra material i säkra arkiv för säkerhets skull.

Vid kassering används tunnor från en ansvarig firma för återvinning. Tunnan fylls till hälften med film och därefter med vatten. Tunnorna hämtas sedan av firmen.

Filminstitutet transporterar även film själva. Personal har genomgått utbildning i hantering och transport av nitratfilm. Efter utbildningen får man ett intygskort som visar vad man är behörig att göra. Vid försändelser är det kunden som ansvarar för packningen. En följesedel med angiven vikt är obligatorisk. Ett kolli får väga högst 30 kg, men flera kollin kan skickas på samma pall. (se referens till Sprängämnesinspektionens föreskrifter nedan) Paketet ska vara märkta med symbol för farligt gods, UN-nr – nitratnegativ: UN 1324. Filminstitutet transporterar inte nitratfilm på sommarhalvåret.

Efterföljande diskussion

I den efterföljande diskussionen samtalade vi om olika institutioners uppdrag. Idag finns det inte någon som har ansvaret för stillbilder på samma sätt som Svenska Filminstitutet har för rörlig bild. Behov av samordning och stöd gällande hantering av fotosamlingar efterfrågades.

- Vi pratade om hur man kan se på olika typer av samlingar. Det är skillnad på samlingar som är utvalda för att bevaras, och samlingar med ett lägre kulturhistoriskt värde där det inte finns något direkt uppdrag att bevara.
- Vi diskuterade om man kan se digitaliseringen som ett bevarande eller inte.
- Frågor om skillnader i kostnader för lagring av analogt och digitalt material lyftes.
- Behovet av lättillgänglig kunskap om hantering av nitratfilm efterfrågades.
- Behov av stöd och gemensamma diskussioner kring hur man kan gå tillväga i en gallringsprocess och vem man ska kontakta och anlita efterfrågades.

Länkar som nämndes på samtalet

FIAF - International Federation of Film: <https://www.fiafnet.org/> (fiaf.org)

Filmcare, storage calculator for acetate:

https://filmcare.org/optimize_collection_standalone (filmcare.org)

JAIC online: https://cool.culturalheritage.org/jaic/articles/jaic30-02-003_3.html

(cool.cultureheritage.org)

MSB – ADR-utbildning för transport av farligt gods:

<https://www.msb.se/sv/amnesomraden/skydd-mot-olyckor-och-farliga-amnen/farligt-gods/> (msb.se)

MSB – Märkning och ID:

<https://rib.msb.se/fa/Substance/Index?id=1620>

MSB – Skydd mot olyckor och farliga ämnen:

<https://www.msb.se/sv/amnesomraden/skydd-mot-olyckor-och-farliga-amnen/>
(msb.se)

Plastic identification tool: <https://plasticidentificationtool.nl/>
(plasticidentificationtool.nl)

RIT - Image performance institute: <https://www.rit.edu/ipi/> (rit.edu)

Sprängämnesinspektionens föreskrifter om hantering av brandfarlig biograffilm:
<https://www.msb.se/siteassets/dokument/regler/rs/82aba335-8374-4ddf-88d6-8fbf777e3173.pdf> (msb.se)